

بافت تاریخی شهر گرگان، سرمایه‌ای خفته در دل شهر

مونا محمدقاسمی

بافت تاریخی گرگان با وجود زنده‌بودن و جاری بودن زندگی در آن، خیلی برای مردم شهر گرگان - به‌خصوص نسل جوان- شناخته‌شده نیست، اکثر شهروندان گرگانی هم که نسبت به این بافت تاریخی شناخت دارند، یا خود زمانی ساکن این کوی و برزن بوده‌اند یا اقوامی داشته‌اند که به واسطه‌ی حضور در محله‌ی سکونت آن‌ها با بافت و برخی ویژگی‌های آن آشنا هستند، برای اکثر مردمی که روزگاری در خانه‌های بافت تاریخی زندگی می‌کردند، حیاط‌های باصفا، اتاق‌های تودرتو، سردابه‌ها و... جزو خاطراتی است که هیچ‌گاه از ذهن‌شان پاک نمی‌شود، نسل جوان‌تر هم بافت تاریخی را با نام تعدادی از خانه‌های تاریخی بازسازی شده (تقوی‌ها، باقری‌ها، امیرلطیفی‌ها، دارویی‌ها و...) می‌شناسند و اطلاعات بیشتری در رابطه با این خانه‌ها و معماری شگفت‌انگیز جای‌داده در دل خود، ندارند.

گرگان که از سالیان دور با جاذبه‌ی گردشگری ناهارخوران شناخته می‌شود، همین امر موجب شده کمتر کسی به بافت تاریخی گرگان که یادگار معماری دوره‌ی صفویه و زندیه تا دوران قاجار است و به عنوان نخستین بافت تاریخی کشور با مساحت ۱۵۶ هکتار در سال ۱۳۱۰ به شماره ۴۱ به ثبت رسیده، توجه نشان دهد، البته در ناشناخته بودن این بافت تاریخی که هم‌چون مرواریدی ارزشمند در قلب شهر گرگان قرار دارد، متولیان امر هم، کم‌بی‌تقصیر نیستند.

آن چیزی که در حال حاضر با نام «بافت تاریخی گرگان» می‌شناسیم، بازمانده‌ی مجموعه‌ای از یک شهر (استرآباد) و عناصر آن و فضاهای شهری هم‌چون مساجد، آب‌انبارها، قنات‌ها، معابر و واحدهای مسکونی یک یا چندطبقه و... است.

با احداث خیابان پهلوی (امام خمینی کنونی) در بخش جنوبی و خیابان پهلوی دژ (شهدا کنونی) در بخش شرقی شهر استرآباد در دوره‌ی پهلوی اول، بخش‌هایی از بافت تاریخی شهر دچار گسستگی شد. به طوری که در بخش جنوبی محله‌های پاسرو، نعلبندان، میدان و شاهزاده قاسم و در بخش شرق نیز محله‌های پاسرو، میخچه‌گران، سرپیر و دباغان را تحت تأثیر قرار داد. همین اتفاق در دوره‌ی پهلوی دوم با احداث خیابان فرح (مجاهدین

بعدی و شیدرجایی کنونی) در غرب بافت تاریخی، موجب ایجاد گسستگی در بخش‌هایی از محله‌های میدان، دوشنبه‌ای و میرکریم گردید و در نهایت ایجاد این گسستگی‌ها، افزایش جمعیت شهر، عدم توجه به ساختار تاریخی بافت و عواملی از این دست، تخریب تدریجی بافت تاریخی شهر گرگان را موجب شد. تا جایی که هم‌اکنون تنها حدود ۲۷۰ بنای ارزشمند و تاریخی در این بافت باقی مانده است، که اغلب آن‌ها به صورت تک‌بنا و پراکنده هستند و تنها تعداد اندکی از آن‌ها به صورت مجموعه‌هایی منسجم، یک محور تاریخی کم‌وسعت را تشکیل می‌دهند.

اگر بخواهیم شناختی اجمالی نسبت به بافت تاریخی گرگان پیدا کنیم، می‌توانیم با قدم زدن در یک محور تاریخی، بسیاری از عناصر و ویژگی‌های این بافت تاریخی و ارتباط بین این عناصر را درک کنیم؛ یکی از شاخص‌ترین محورهای فرهنگی - تاریخی این بافت، محور سبزه‌مشهد به پاسرو است. هم از منتهالیه جنوبی این محور، یعنی کوچه لاله یکم (پانزده‌متری پاسرو در چندقدمی شمال میدان شهرداری) و هم از منتهالیه شمالی آن، یعنی کوچه لاله سیزدهم می‌توان گشت و گذار در این محور تاریخی را آغاز کرد. با ورود به لاله ۱۳ ابتدا از مجاورت مقبره‌ی سیدابوالقاسم استرآبادی و سپس باغ مزار استند محمدرضا لطفی گذشته، وارد محوطه‌ی تکایای محله‌ی سبزه‌مشهد می‌شویم، این محوطه میدانی چهارگوش است که چهار جانب آن را تکایای تاریخی احاطه کرده‌اند؛ در ضلع جنوبی محوطه پیرتکیه، ضلع شمالی تکیه جوانان و تکیه سقاخانه قاجارها، ضلع شرقی تکیه‌ی عقیلی و نونهای و در ضلع غربی آن تکیه‌ی نهفته و در کنار آن یک چنار قطور و کهنسال وجود دارد. در سال‌های اخیر تکیه عقیلی مرمت شده و به معماری اصیل خود بازگشته‌اند. با عبور از خروجی غربی میدان سبزه‌مشهد حرکت به سمت معبر واقع در ضلع جنوب غربی محله، از کنار زورخانه‌ی پوریای ولی، امام‌زاده مرادبخش و مسجد امام‌حسن عسگری (ع)، مصلی بزرگ شهر، خانه تاریخی اسدی‌پور و خانه رئیس‌العلماء، وارد میدان‌گاه جنوبی محله‌ی سرچشمه می‌شویم که در گذشته مظهر قنات سرچشمه و چنار کهن سال آن در همین میدان‌گاه قرار داشته است. اکنون در مرکز این میدان‌گاه یک درخت توت قدیمی و پیرامون آن دکان‌هایی قدیمی با جداره‌های چوبی دیده می‌شود که هنوز مشاغلی چون مسگری، زغال‌فروشی، نجاری، قهوه‌خانه، خراطی و... در آن فعال هستند. در سمت غربی این میدان‌گاه، معبر سرچشمه - دوشنبه‌ای قرار دارد که در ابتدای آن مدرسه‌ی تاریخی صالحیه و کمی جلوتر به سمت دوشنبه‌ای خانه‌های تاریخی کبیر و نونهای قرار دارند. اما گشت و گذار در این محور را به وقت دیگری موکول کرده از معبر جنوبی میدان‌گاه سرچشمه به نعلبندان و پاسرو ادامه‌ی مسیر می‌دهیم. با ورود به معبر جنوبی این میدان‌گاه، از کنار امام‌زاده و تکیه بی‌بی‌سبز، خانه رمضانعلی خراسانی و مسجد ملاعلی گذشته، وارد میدان‌گاه تکایای سرچشمه می‌شویم. به موازات معبر مذکور معبری باریک‌تر در جانب غربی خانه خراسانی و مسجد ملاعلی

وجود دارد که از کنار بناهایی چون خانه تاریخی میرشهیدی، حمام تاریخی چشمه، مسجد ملاعلی، آشپزخانه پیرتکیه و... گذشته و به بقعه و محوطه‌ی امامزاده‌نور می‌رسد. میدان‌گاه تکایای سرچشمه مانند سبزه‌مشهد پلانی چهارگوش داشته و پیرامون آن را تکایای متعدد دربر گرفته‌اند. در گوشه‌ی شمال شرقی میدان کوچه‌ای بن‌بست وجود دارد که خانه‌ی تاریخی خراسانی (از بناهای ثبتی میراث‌فرهنگی) در آن واقع شده است. تاریخ ساخت این بنا، براساس کتیبه‌ی زیر سرشیرهای آن به سال ۱۲۹۵ق می‌رسد که هم‌زمان با دوران سلطنت ناصرالدین‌شاه قاجار است. خانه خراسانی در دو بخش شمالی و جنوبی ساخته‌شده، که عمده‌ی ارزش‌های هنری و تزئینات معماری برجای‌مانده در آن، مربوط به بخش جنوبی خانه است. در ضلع جنوبی میدان تکایای سرچشمه، خانه‌ی تاریخی سیدیعقوب شیرنگی قرار دارد که از بناهای ثبتی در فهرست آثار تاریخی کشور است. در منتهالیه جنوب غربی میدان، معبری وجود دارد که به محله نعلبندان می‌رسد و در ضلع غربی دهانه‌ی این معبر، بنای تاریخی بقعه‌ی امامزاده اسحاق ابن موسی ابن جعفر (ع) مشهور به امامزاده نور قرار دارد که از بناهای دوره‌ی سلجوقی بوده و دارای یک محراب با تزئینات گچ‌بری مربوط به دوره‌ی تیموری، یک صندوق چوبی مثبت‌کاری شده مربوط به قرن ۶ هجری قمری و یک درِ مثبت‌کاری تاریخی مربوط به دوره‌ی صفویه است. در ضلع غربی محوطه‌ی حیاط امامزاده نور و در امتداد معبر باریک خانه‌ی میرشهیدی به امامزاده‌نور، بناهای تاریخی خانه رضاقلی‌نژاد و خانه شفیع‌ی قرار دارد که هر دو از بناهای ثبتی میراث‌فرهنگی هستند.

در امتداد معبر تکیه سرچشمه به نعلبندان با عبور از کنار امامزاده‌نور، به میدان‌گاه کوچکی می‌رسیم که در سمت شرق آن یک محوطه‌ی سنگ‌فرش قرار دارد. در شمال این محوطه خانه تاریخی سیدمحمدرضا شیرنگی از بناهای دوره‌ی پهلوی اول قرار دارد که اکنون بخشی از اداره‌کل میراث‌فرهنگی استان در آن مستقر است، این محوطه‌ی سنگ‌فرش در بخش جنوبی به کوچه‌ای سنگ‌فرش ختم می‌شود که به کوچه‌ی تقوی مشهور است. داخل این کوچه بناهای متعدد مجموعه‌ی مسکونی-تاریخی تقوی، مدرسه تقوی و فاطمیه سرچشمه قرار دارد. یکی از بناهای ارزشمند موجود در این کوچه، عمارت کلاف‌فرنگی تقوی است که اکنون بخشی از اداره‌کل میراث‌فرهنگی استان گلستان در آن مستقر است. با توجه به این که کوچه‌ی تقوی بن‌بست است، همین مسیر را بازمی‌گردیم و دوباره به معبر سرچشمه-نعلبندان وارد می‌شویم. در سمت چپ ما (سمت شرق) جداره‌ی غربی مجموعه‌ی تقوی قرار دارد و در سمت راست (سمت غرب و جنوب‌غربی مجموعه‌ی تاریخی-مسکونی باقری واقع است. مجموعه باقری در حال حاضر یکی از بزرگ‌ترین و سالم‌ترین مجموعه‌های تاریخی-مسکونی شمال کشور است و اکنون با کاربری گردشگری در دست مرمت و احیاء است. این مجموعه دارای هفت حیاط با اندازه‌های گوناگون (دو حیاط اندرونی، دو حیاط بیرونی، حیاط هشتی، حیاط مطبخ و حیاط سرطوبله) است. در واقع بناهای قاجاری باقری،

تقوی، شفیع، رضاقلی نژاد، میرشهبیدی، خراسانی، نمونه‌هایی از معماری طبقه‌ی اعیان شهر استرآباد (گرگان کنونی) بوده و دارای چند حیاط درون‌گرا، برون‌گرا و تابستان‌نشین هستند. پس از عبور از معبر بین مجموعه‌های مسکونی تقوی و باقری به محوطه‌ی غربی بازار نعلبندان وارد شده و با ادامه‌ی راه به سمت شرق و گذشتن از زیر تکیه‌ی ساباط غربی، به میدان‌گاه اصلی محله‌ی نعلبندان که پیرامون آن را تکیه‌های محله دربر گرفته‌اند وارد می‌شویم. در زیر ساباط غربی و ضلع جنوبی آن یک دالانه‌ی کوتاه و در انتهای آن یک دروازه‌ی چوبی قدیمی قرار دارد که محل ورودی حمام تاریخی قاضی است. میدان‌گاه تکایای نعلبندان به غیر از دهه‌ی عاشورا، محل استقرار غرفه‌های متعدد مربوط به صنف میوه‌فروش‌ها است. در پیرامون میدان‌گاه نیز علاوه بر صنف میوه‌فروش‌ها، اصنافی چون سماورسازها و حلبی‌سازها فعالیت دارند. در متتعالیه جنوب‌شرقی میدان‌گاه و درست روبه‌روی ساباط غربی، یک ساباط دیگر (ساباط شرقی) وجود دارد که راسته‌ی اصلی بازار نعلبندان از زیر این ساباط شروع می‌شود. در واقع برای ورود به میدان‌گاه نعلبندان و خروج از آن باید از زیر دو ساباط عبور کرد. این راسته‌بازار کشیدگی شرقی-غربی دارد و در متتعالیه شرقی آن به راسته‌ای شمالی-جنوبی متصل می‌شود که بر آن عمود شده است. صنف غالب راسته‌بازار نعلبندان میوه‌فروش‌ها هستند، اما اصناف دیگری چون مرغفروشی، عطاری، لبنیاتی، برنج‌فروشی، قنادی و ... نیز در آن فعالیت دارند. در محل تقاطع این دو راسته، از سمت جنوب می‌توان به خیابان خمینی و محله‌ی پاسرو رفت و از سمت شمال می‌توان به محله‌ی میخچه‌گران و گذر چهارشنبه‌ای رسید. مهمترین و شاخص‌ترین اثر تاریخی این محدوده مسجدجامع گرگان است که از آثار دوره‌ی سلجوقی است. البته در حال حاضر تنها بخش بازمانده از دوران سلجوقی در این بنا، مناره‌ی آن است. علاوه بر این آثار تاریخی دیگری چون منبر و دروازه‌ی چوبی مثبت‌کاری شده‌ی دوره‌ی تیموری و کتیبه‌های سنگی متعدد از دوران حکومت قراقویونلوها و آق‌قویونلوها در منطقه تا دوره‌ی قاجار است. در محدوده‌ی شمالی مسجدجامع خانه‌ی تاریخی امیرلطیفی، از بناهای دوره‌ی قاجار وجود دارد که اکنون موزه صنایع‌دستی گرگان است، علاوه بر این دو اثر ثبت ملی مقبره شهیدین (میرکتولی) و خانه تاریخی میرشهبیدی نیز وجود دارد. در محدوده‌ی جنوب‌شرقی مسجدجامع نیز میدان‌گاه تکیه پاسرو قرار دارد که جداره‌ی شرقی این میدان را مجموعه‌ای از تکایا دربر گرفته که در سال‌های اخیر مرمت شده و به شکل اصیل خود بازگشته است. از محله‌ی پاسرو نیز با طی مسافت کوتاهی به سمت جنوب‌شرقی به میدان شهرداری می‌رسیم که از آثار تحولات شهرسازی در دوره‌ی پهلوی اول است. در جداره‌های شمال‌شرقی و شمال‌غربی این میدان هنوز آثاری از معماری دوره‌ی پهلوی اول دیده می‌شود و در جداره‌ی جنوب‌غربی آن نیز بناهای بانک ملی و ساختمان شهرداری نیز هردو از آثار معماری همین دوران هستند.

آنچه در سطور بالا معرفی شد، تنها آثاری هستند که در یکی از محورهای فرهنگی بافت

تاریخی گرگان قرار دارند که از میان چهار محله‌ی سبزه‌مشهد، سرچشمه، نعلبندان و پاسرو می‌گذرد. از دیگر آثار شاخص تاریخی شهر گرگان می‌توان به مدرسه عمادیه، بازار میدان، مسجد گلشن، کاروانسرای میدان، عمارت و باغ کنسولگری روسیه، کاخ آغامحمدخان قاجار، بقعه امامزاده نه‌تن، آب‌انبار دربنو، آب‌انبار میرکریم، تکیه و سقاخانه میدان عباسعلی، مسجد ملا اسماعیل، تکیه و مسجد میرکریم، تکیه و امامزاده شاهزاده قاسم، تکایای تاریخی دربنو و دوشنبه‌ای، تکایای تاریخی دباغان، سرپیر و میخچه‌گران، خانه تاریخی کبیر، خانه تاریخی فاطمی، خانه مشروطه (خانه حاجی قاسمی) مقبره ملامهدی استرآبادی، مقبره سیدظاهر مجتهد استرآبادی، مولودخانه آغامحمدخان قاجار (خانه قدس مفیدی) خانه مفیدیان، خانه دیلمی، خانه کیا، خانه فاطمی، بقعه قدمگاه خواجه خضر، تپه قلعه‌خندان، خانه شایگان، خانه باباصادقیان، مدرسه دقیقی، خانه داروئی، گاراژ مهرآیین، کلیسای جماعت ربانی، خانه تاریخی سلطان‌العلماء، خانه رئیس‌العلماء و ده‌ها بنا و اثر تاریخی و فرهنگی دیگر اشاره کرد. در اغلب شهرهای ایران نام‌گذاری محلات و گذرهای بافت تاریخی براساس تجمع اقوام در هر محله و گذر، انجام می‌شده، اما محله‌های گرگان (استرآباد قدیم) بیشتر بر اساس دو مؤلفه‌ی: کاربری و خدمات‌رسانی و وجود اصناف، مانند: محله‌ی میخچه‌گران (وجود کارگاه‌های میخچه‌سازی)، محله‌ی نعل‌بندان (وجود آهنگری و نعلبندی)، محله‌ی دباغان (وجود دباغ‌خانه‌ها) و گذر نقاره‌چیان (حضور صنف نقاره‌چی) و یا عملکرد و کارکرد محله و وجود عنصری شاخص در آن، نام‌گذاری شده‌اند، مانند: محله‌ی سرچشمه (وجود مظهر قنات)، محله سبزه‌مشهد (وجود امامزاده‌نور، امامزاده بی‌بی‌سبز و امامزاده مرادبخش)، محله‌ی دوشنبه‌ای (زیارت امامزاده راضیه و مرضیه در روزهای دوشنبه)، شاهزاده قاسم (وجود امامزاده‌ای به همین نام)، سرپیر (وجود بقعه پیر)، پاسرو (وجود درخت سرو کهنسالی که اکنون از بین رفته)، دربنو (وجود دروازه‌ای جدید که اکنون از بین رفته) و میدان (وجود میدان‌گاهی با کارکرد اجتماعی ویژه). از میان دوازده محله‌ی تاریخی شهر استرآباد (گرگان) تنها محله‌ی میرکریم است که براساس شاخص قومیتی نام‌گذاری شده است.

گفت‌وگو

جاوید ایمانیان، دکترای مرمت بناهای تاریخی در رابطه با بافت تاریخی گرگان اظهار کرد: بافت تاریخی گرگان کاملاً تدریجی و ارگانیک شکل گرفته، یعنی ابتدا هسته‌ی اولیه‌ی آن تشکیل شده و سپس توسعه‌ی شهری پیرامون آن صورت گرفته است. وی افزود: بافت تاریخی گرگانِ امروزی (استرآباد قدیم) حدود ۱۵۰ هکتار بوده و این مساحت به شکل یک ارگِ شهری، در داخل برج و بارو محصور بوده است. ایمانیان با بیان این‌که این محدوده، دارای چهار دروازه‌ی تاریخی و مسیرهای اصلی و فرعی تردد بوده است، گفت: دروازه‌های مازندران، بسطام، چل‌دختران و سبزه‌مشهد، چهار

دروازه‌ی اصلی شهر برای ورود و خروج بوده‌اند.

وی ادامه داد: دروازه‌ی مازندران برای ورود و خروج از سمت تبرستان (روستاهای غرب استرآباد و هم‌چنین استان مازندران کنونی)، دروازه‌ی بسطام برای ورود و خروج از سمت ناهارخوران کنونی، شاهکوه، بسطام، شاهرود و روستاهای شرق تا خراسان خراسان، دروازه چل‌دختران محل ورود و خروج از سمت جنوب‌غرب و دروازه سبزه‌مشهد که ورودی و خروجی شهر از سمت ترکمن صحرا بوده است.

ایمانیان افزود: طبق شواهدی که از نقشه‌ها و مطالعه‌ی توسعه بافت شهری به دست آمده، می‌توان گفت در استرآباد هم مانند سایر شهرهای تاریخی کشور، نظام محله‌بندی وجود داشته است. وی بایان این‌که به احتمال قوی گرگان در ابتدا دارای سه محله اصلی میدان، سبزه‌مشهد و نعل‌بندان بوده، تصریح کرد: به احتمال زیاد توسعه‌ی اولیه‌ی استرآباد از محله‌ی میدان (بازار

کهنه) آغاز شده و بعد از آن، محله‌های نعل‌بندان و سبزه‌مشهد شکل گرفته است.

ایمانیان خاطر نشان کرد: پاسرو و میخچه‌گران جزو گذرهای فرعی محله نعل‌بندان و دربنو، دوشنبه‌ای، شاهزاده قاسم و میرکریم جزو گذرهای فرعی محله میدان و سرچشمه، سرپیر و دباغان جزو گذرهای فرعی محله سبزه‌مشهد بوده‌اند که به نظرمی‌رسد در حدفاصل زمانی بین دوره‌ی صفویه تا قاجاریه در نظام محله‌بندی گرگان به تکامل رسیده و خود محله‌ای مستقل می‌شوند.

وی از معابر بافت به عنوان یکی دیگر از شاخصه‌های بافت یاد کرد و گفت: عمده معابر اصلی در مسیر جنوب به شمال با عرض پنج تا هفت متر، معابر فرعی در امتداد شرقی- غربی، با عرض سه تا چهار متر و معابر بن‌بست (همسایگی)، از مشخصه‌های بافت تاریخی گرگان هستند.

به گفته ایمانیان مرکز محله به‌عنوان محل اصلی برای گردهمایی‌ها بوده و در آن رویدادهای

اجتماعی، مذهبی و ... شکل می‌گرفت و مجموعه آب‌انبارها، تکایا، حسینیه‌ها و حمام‌های تاریخی و ... شهر در این محدوده واقع شده‌اند و این نقطه از شهر نقش محوری در محله‌های قدیم گرگان داشته‌اند که این نقش را هم‌چنان در ایام محرم در گرگان مشاهده می‌کنیم.

تکایا عامل اصلی حفظ بافت تاریخی گرگان

وی از وجود تکیه‌ها و نقش آن در مناسک مذهبی و رویدادهای اجتماعی به‌عنوان یکی از دلایل ازهم پاشیده نشدن بافت تاریخی گرگان نام برد و اظهار کرد: خانه‌های تاریخی باقی‌مانده از دوره قاجاریه تا پهلوی از دیگر شاخصه‌های بافت گرگان هستند.

این دکترای مرمت بناهای تاریخی گفت: بناهای دوره قاجار در گرگان دارای معماری یکسانی نیستند و بخشی از خانه‌های تاریخی به‌جامانده، معماری طبقات پایین و این بناها معمولاً بدون تزیینات است و اتاق‌های زیاد را شامل می‌شود، هم‌چنین مصالح به‌کاررفته در آن‌ها خشت خام و چینه گلی است.

ایمانیان ادامه داد: بناهای باقی‌مانده از دوره پهلوی در بافت تاریخی گرگان کاملاً با دوره پهلوی متفاوت است و درون‌گرایی در آن‌ها کمتر دیده می‌شود.

وی اضافه کرد: تزیینات گچ‌بری و کلاه‌فرنگی از شاخصه اصلی این بناهاست که در کاخ‌موزه گرگان، خانه شیرنگی و فاطمی که از دوره پهلوی به‌جامانده دیده می‌شود.

وی تصریح کرد: بازارهای قدیمی از دیگر شاخصه‌های بافت تاریخی گرگان است و به نظر می‌رسد بازارکهنه نخستین بازار شهر استرآباد بوده که هم‌اکنون کمتر نشانه‌هایی از آن در خیابان شهید رجایی باقی‌مانده و بیشتر آن در آتش‌سوزی در دهه ۴۰ سوخته است.

ایمانیان با یادآوری این‌که بازارکهنه تنها بازار استرآباد بود که بخشی از آن سرپوشیده بوده است، گفت: به روایت تاریخی قدمت بازارچه نعل‌بندان در کنار مسجد جامع به دوره سلجوقی بازمی‌گردد که بخشی از آن در زمان خیابان‌کشی خیابان امام در سال ۱۳۱۰ تخریب شده است. وی بیان کرد: از عکس‌های به‌جامانده از نعل‌بندان در دوره قاجار، کف بازار نعل‌بندان سنگ‌فرش بوده، هم‌چنین درب‌های چوبی کشویی، سقف‌های سفالی و چنارهای بزرگ از شاخصه‌های اصلی بازار بوده است.

انعقاد تفاهم‌نامه با هدف احیاء و مرمت بافت تاریخی

۳۱ فروردین سال ۹۵ هم‌زمان با روز جهانی بناها و محوطه‌های تاریخی، تفاهم‌نامه‌ی چندجانبه‌ای بین شهرداری گرگان، اداره‌کل میراث‌فرهنگی، اداره‌کل راه و شهرسازی و نیز استانداری گلستان و دفتر بهسازی و احیاء بافت تاریخی گرگان به امضاء رسید.

در این تفاهم‌نامه، احیاء پنج‌گذر تاریخی- فرهنگی بافت قدیم گرگان در یک بازه‌ی زمانی پنج‌ساله در دستور کار قرار گرفت و احیاء گذر پاسرو تا سبزه‌مشهد به عنوان اولویت اول تعیین شد.

در آن زمان براساس تفاهم انجام شده، شهرداری گرگان می‌بایست ضمن انتخاب مشاور، طی زمانی مشخص، طرح اولیه احیاء بافت را آماده می‌کرد و اقداماتی نظیر خواناسازی عناصر

با ارزش گذر اصلی، رفع خطر و استحکام بخشی عناصر کالبدی پیرامونی، بهسازی معابر در کف و جداره‌ها و اصلاح خط آسمان، توانمندسازی کالبدی و غیرکالبدی ابنیه و گذر، اعطای کاربری جدید به ابنیه ارزشمند متناسب با افق گذرتاریخی - فرهنگی و با نگاه توسعه گردشگری با هم‌کاری همه‌ی دستگاه‌ها انجام شود.

پس از کش‌وقوس‌های فراوان در سال ۹۷ روند اجرای طرح مرمت و بهسازی بافت تاریخی گرگان از سوی شهرداری گرگان با جدیت آغاز شد و شهردار گرگان از تأسیس «خیابان غذا» در این بافت تاریخی خبر داد.

مجید طاهری، معاون شهرسازی شهرداری گرگان در این رابطه گفت: در خیابان ۱۵متری پاسرو بعد از اعمال طراحی جذاب که شامل جداره سازی، کف سازی و ... است خیابان غذا راه اندازی می شود. وی افزود: یکی از ویژگی‌های بافت قدیم گرگان زنده بودن این بافت و جریان داشتن زندگی در آن است و به همین دلیل اجرای پروژه‌ها کمی با سختی همراه است و مشارکت مردم و دستگاه‌های مختلف را می‌طلبد.

طاهری اظهار کرد: امروز شهر گرگان را صرفاً به خاطر ناهارخوران می‌شناسند و ما باید در راستای برندسازی بافت تاریخی حرکت کنیم تا در کنار ناهارخوران به یک ظرفیت گردشگری تبدیل شود.

وی افزود: پنج گذر بافت تاریخی با اولویت شناسایی شده و کار احیای گذرها در دستور کار قرار گرفته است و برای این کار بیش از دو و نیم میلیارد تومان بودجه تخصیص داده‌ایم و تلاش می‌کنیم سالی یک گذر را احیا کنیم.

طاهری گفت: یکی دیگر از برنامه‌های شهرداری که مقدمات آن انجام شده است، ایجاد شهرداری منطقه ویژه بافت تاریخی است که مراحل اداری آن در دست انجام است، یکی از مزیت‌هایی که تأسیس این شهرداری دارد، این است که کلیه دستگاه‌هایی که متولی بهسازی هستند، با کمک این شهرداری به یک قدرت و هم‌افزایی بهتری دست پیدا می‌کنند.

حسین کتولی، مدیر دفتر بهسازی و احیاء بافت تاریخی گرگان در رابطه با توافق‌نامه احیای بافت تاریخی اظهار کرد: طبق متن تفاهم‌نامه، توافق شده بود نقشه‌ای از محل گذرگاه‌های شهر گرگان و پنج گذر اصلی که پتانسیل احیاء داشت و می‌توانست به عنوان گذر، در بحث گردشگری و هویت تاریخی روی آن مانور داد آماده و ضمیمه تفاهم‌نامه شود تا بر طبق آن سالی یک گذر، با ورود دستگاه‌ها احیاء شود.

وی افزود: هدف ما از امضای تفاهم‌نامه این بود که شهرداری را پای کار بکشانیم چراکه اداره کل میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری پای کار آمده بود و اداره کل راه و شهرسازی هم در حوزه‌ی ارتقای فضاهای عمومی مخصوصاً تکایا فعالیت‌هایی انجام می‌داد، از این رو می‌خواستیم شهرداری را دخیل کنیم چراکه گذرها مایملک شهرداری حساب می‌شوند و هر نوع کاری در گذر و معبر کوچه و خیابان برعهده‌ی شهرداری است.

کتولی ادامه داد: در آن زمان شهرداری ورود خوبی در حوزه‌ی نظری داشت و شهردار وقت هم از این کار استقبال کرد اما این کار در زمان شهردار قبلی عملی نشد چراکه هر زمان می‌خواست به حوزه‌ی بافت تاریخی ورود داشته باشد و بودجه‌ای تعریف کند، اولویت‌هایش در حوزه‌ی ساخت‌وسازهای دیگر بود و عملاً هیچ هزینه‌ای در بخش بافت انجام نشد. وی گفت: با شهردار جدید گرگان صحبت‌هایی انجام شد و با دیدگاهی که این شهردار داشت خوشبختانه از ابتدای سال ۹۷ مقدمات اجرای طرح احیای گذرها فراهم شده است و تا کنون سه پروژه تعریف شده و سه پروژه‌ی دیگر در شرف تعریف است.

کتولی اظهار کرد: در حال حاضر این پروژه توسط شهرداری، نه با آن سرعت و شدت، اما واقعاً با انگیزه‌ی بالایی در حال انجام آن است، چراکه جنس کارهایی که در حوزه‌ی مرمت، به خصوص مرمت شهری، صورت می‌گیرد باید آهسته انجام شود.

وی گفت: اداره‌کل راه‌وشهرسازی از طریق دفتر عمران و بهسازی در زمینه تکایا ورود پیدا کرده و پنج پروژه فعال دارد و اصولاً کارهایش همیشه در جریان است، چراکه تکایا را به عنوان نقطه‌ی اتکای بافت تاریخی و وجه تمایز اصلی آن با سایر بافت‌های کشور می‌داند و برای احیای آن‌ها از بودجه‌های ملی استفاده می‌کند.

کتولی گفت: در حال حاضر با توجه به کلیت وضع اقتصادی کشور و شرایط فعلی که اولویت‌های جامعه و کشور چیزهای دیگری است، با توجه به نرخ دلار و قیمت چوبی که چند برابر شده است، فعالیت‌های خوبی انجام شده و اتفاقات خوبی در این زمینه در حال رخ دادن است. در واقع میتوان گفت تا یک‌سال آینده اتفاقات خوبی در بافت تاریخی رخ می‌دهد و مردم به صورت ملموس این تغییرات را احساس خواهند کرد.

کتولی با اشاره به وجه تمایز بافت تاریخی گرگان نسبت به سایر بافت‌های تاریخی در کشور گفت: در بافت یک سری ابنیه شامل خانه، مسجد، تکیه، آب‌انبار، حمام و بازار و ... و یک سری عناصر غیرکالبدی یا غیرساختمانی داریم که درهم تنیدگی‌های آن‌ها و پیوستگی آن‌ها بافت را تشکیل می‌دهد، اصلی‌ترین عنصر بافت تاریخی، زندگی و حضور مردم است، چراکه بافت با مردم زنده می‌شود و بافت معماری هرجایی براساس طبیعت و شیوه‌ی اجرایی زندگی با مردم شکل می‌گیرد؛ اصلی‌ترین وجه تمایز بافت گرگان با مثلاً بافت یزد و یا سایر نقاط، در طبیعت، و ساختارهای زندگی و طبیعت است.

وی گفت: دومین وجه تمایز حضور مردم در بافت تاریخی است، ما در گرگان یک بافت زنده مردمی داریم و مردم نسبت به آن اقبال دارند که یکی از دلایل این اقبال، تکایا هستند و هرساله با شروع محرم، شب‌ها جمعیت زیادی به سمت تکایا می‌روند و افرادی هم که از بافت رفته‌اند، در این شب‌ها به بافت بازمی‌گردند و مراسم خود را در آن اجرا می‌کنند. کتولی ادامه داد: یکی دیگر از ویژگی‌های بافت تاریخی گرگان این است که این بافت اصولاً برون‌گرا و رو به بیرون است و وقتی در کوچه‌ای در گرگان راه می‌روید احساس نمی‌کنید

در و پنجره‌ها به شما پشت کرده‌اند، پنجره‌ها رو به کوچه‌اند و از این حیث با بافت تاریخی یزد تفاوت‌هایی دارد.

عالیه ملک‌شاهکویی، سرپرست پایگاه ملی بافت تاریخی گرگان هم در رابطه با برنامه‌های اداره‌کل میراث‌فرهنگی در رابطه با بافت تاریخی گرگان گفت: برنامه‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت زیادی برای بافت تاریخی گرگان توسط اداره‌کل میراث‌فرهنگی تدوین شده است، در حال حاضر اولویت ما مقاوم‌سازی بافت تاریخی در مقابل بحث خطرات ایمنی و رفع ایرادات و نواقص آن است، اما هم‌زمان با این کار، در بحث گردشگری هم ورود پیدا کرده‌ایم.

وی افزود: طی سال‌های گذشته طرحی برای بافت نوشته شده بود که فضایی را برای مداخله غیراصولی ایجاد کرده بود و منجر به از بین رفتن بخشی از آثار تاریخی می‌شد، به همین دلیل در حال تدوین طرح تفصیلی ویژه‌ی بافت تاریخی گرگان، با رویکرد حفاظت و مرمت، هستیم. ملک‌شاهکویی گفت: در این طرح تمام جوانب رعایت می‌شود و بافت به لحاظ کالبدی و گردشگری به صورت جامع بررسی می‌شود تا مطابق با اهداف میراث‌فرهنگی و شرح خدمات و کاربرد بافت تاریخی روی اهداف فرهنگی اجتماعی کار کند.

وی افزود: در طی این سال‌ها ۶۶ خانه بافت تاریخی ثبت ملی شده است، برای ۱۵ اثر هم پرونده تهیه شده و در نوبت ثبت ملی قرار گرفته است، ۱۰ الی ۱۲ بنا هم در بافت تاریخی خریداری شده و برخی از این خانه‌های تاریخی کاربری اداری، گردشگری و ... دریافت کرده‌اند. سرپرست پایگاه میراث‌فرهنگی بافت تاریخی گرگان ادامه داد: در طول همه‌ی این سال‌ها میراث‌فرهنگی گلستان اقدامات خوبی در بافت تاریخی انجام داده است و بین ۳۰ الی ۴۰ بافت تاریخی را مرمت کامل یا مرمت اضطراری کرده است.

وی در رابطه با برنامه‌های میراث برای معرفی این بافت تاریخی گفت: سال گذشته پایگاه بافت تاریخی گرگان با همکاری انجمن‌های بافت تاریخی بروشورهایی را چاپ و منتشر کرده است، هم‌چنین تورهای گردشگری و لیدرهای مختلف، برنامه‌هایی را در این بافت اجرا کردند و اداره‌کل میراث‌فرهنگی گلستان هم با حضور در جشنواره‌های مختلف، اقدام به معرفی بافت تاریخی کرده است.

ملک‌شاهکویی گفت: بافت تاریخی گرگان طی این سال‌ها مغفول مانده است و اداره‌کل میراث‌فرهنگی گلستان طی این سال‌ها به اندازه اعتبار خود کار کرده است، اما معرفی این بافت تاریخی کمک و همراهی همه‌ی دستگاه‌ها و علاقه‌مندان را می‌طلبد تا مردم را نسبت به آن و ارزش‌هایش آگاه کنند.

وی ادامه داد: متأسفانه مردم گرگان هیچ شناختی نسبت به پتانسیل قوی بافت تاریخی که در شهرشان وجود دارد ندارند و از روی عدم شناخت، اقداماتی غیراصولی انجام داده‌اند، بافت تاریخی گرگان یک گنج مخفی و سرمایه خفته در شهر گرگان است و این خود مردم هستند که باید بخواهند از این سرمایه استفاده کنند.